

»Glasovi u jeziku hrvatskom ili srpskom pišu se ovim slovima:

1. latinicom: A a, B b, C c...

2. ćirilicom: A a, Б б, В в...

(V. X. izd., str. 3.)

Najbolje su ovi termini objašnjeni i primijenjeni u »Gramatici« Bra-
bec-Hraste-Živkovićevoj. Tamo pod § 10. stoji:

»Naši se narodi služe dvojnim pismom: latinicom i ćirilicom. Slova poredana po utvrđenom redu u latinici nazivamo abeceda, jer su slova a, b, c, d prva u tom redu. U ćirilici ih nazivamo azbuka, jer se prvo slovo u staroj ćirilici nazivalo az, a drugo buki. Treći je naziv alfabet, jer se u grčkom pismu prvo slovo zvalo alfa, a drugo beta.« (V. izd. 1952., str. 10.)

Istina, i ovdje nisu svi termini do tančina objašnjeni, ali detaljnijim objašnjenjima tu nije ni bilo mjesto. Ono, što je rečeno, rečeno je pravilno.

Eto, ovo naizgled suvišno pitanje, pitanje osnovnih pravopisnih termina, kao što su pismo, azbuka, abeceda i t. d., pokazuje, da se i o njemu mora pisati. Ovo nije jedino pitanje, koje treba raspraviti. Pitanja ima mnogo, ali, mislim, treba početi od osnovnih.

GOVORNE VJEŽBE NA AKADEMIJI ZA KAZALIŠNU UMJETNOST

Mila Turić

Reklo bi se, da je učenje govora izvršeno u prvim godinama života, pa ipak bismo mogli ustvrditi, da gotovo i nema ljudi, kojima ne bi bilo potrebno vježbanje, ako se nađu u prilici, da umjetnički tekst interpretiraju pred brojnijim slušateljstvom, koje prema tome nije i ne može biti u neposrednoj blizini. Time je naglašeno, da postoji bitna razlika između govora svagdanjega života i govora sa scene, t. j. umjetničkoga govora. Ta se razlika ne sastoji samo u formalnoj sadržini govorena teksta, nego i u samom načinu govorenja. Nije svrha upuštati se u analizu strukturalne razlike ovih dviju vrsta govora, nego je namjera upozoriti na pogrešne navike svagdanjega govora, koje se navike gotovo u cijelosti prenose na umjetnički govor, dok se za nj ne osposobimo i ne usavršimo ga vježbom.

Ako ne postoje funkcionalna poremećenja patološkog značenja, onda su nepravilnosti u govoru posljedica loših navika. Treba upozoriti, da se rad pedagoga ne sastoji u popravljajući govornih mana teže naravi, u t. zv. ortopedskim slučajevima. Teži nedostaci u govoru prelaze u područje rada logopeda i fonijatra, koji ih specijalnim metodama liječe i dijelom poprav-

ljaju. Prema tome zadatak je pedagoga da ustanovi loše navike u govoru i da primijeni način, kojim će ih ukloniti.

Slušni i govorni centri sive moždane kore, vezani asocijativnim putovima, veoma su aktivni u prvim godinama života, t. j. dok dijete uči govoriti. Bezbrojna ponavljanja, koja su u prvim počecima sasvim mehanička, vježbaju govorni aparat na pravilan izgovor, naravno uz aktivnost spomenutih centara. No ta aktivnost s vremenom popušta: koncentracija pažnje, još prije nego što je stečena vješta artikulacija, zvučnost i gibljivost glasa, upućena je na sadržaj govora, a ne na način govorenja. Tako nesavršenim načinom govora služi se velik broj ljudi.

Kod vježbanja umjetničkog govora javlja se dvojni problem: što govorimo i kako govorimo, pa je nužno, da se ponovo uspostavi svijesno povezivanje i kontrola slušno-govornog centra. Tek kad pravilna praksa postane navikom, kad se automatizira, kontrola nad radnim procesom govornog aparata *djelomično* otpada, jer govornik prvenstveno misli, što će kazati, a ne kako će izreći. Bez trajne vježbe otupi sposobnost samokontrole, pa vještina umjetničkog govora iziskuje neprekidno vježbanje. No svijesna kontrola ne znači dijeljenje »svijesnosti« na sve sastavne dijelove govornoga procesa, kako su oni nastajali, dok smo učili govoriti. Naravno je, da se kod popravljanja pogrešaka, t. j. nepravilnih navika u govoru, moramo vraćati na početničke faze, ali je isto tako naravno i to, da to vraćanje, ova »kontrola« ne smije ući na taj način i u tolikoj mjeri u naš ponovo stvoreni »kontrolirani« govorni proces, da bi mu oduzela pun vitalitet i spontanost izricanja njegovoga smisla. Zatim, jedna je od glavnih karakterističnih oznaka svagdanjeg govora govorna lijenost. Čovjek ne smatra potrebnim ni važnim, da u potpunosti doreče svoju misao, svijestan, da će ga slušalac, i uz tu nedorečenost i nepotpunost, razumjeti. Često gesta, mimika, intonacija krnje formulacije misli — nadomještaju čitave govorne periode. Zbog toga se u svagdanjem govoru ulaže u artikulaciono-akustičku realizaciju misli veoma malo energije. Govorna je energija složena psihofizička pojava, u koju ulazi vrlo zamršeno prepletanje inervacionih procesa s procesima izričajnih namjera, koje se pretvaraju u faze govornog izričaja, počevši od poluformiranja, koje leži između zametka govorne namjere i njenog izvršenja. U tu energiju ulazi funkcioniranje disanja, koje je glavni motor govora, osim toga rad cjelokupnih mišića govornog aparata te aktiviranje naše pažnje prema govornim procesima. Stvar postaje to zamršeniya, što se više susrećemo s pojavama, koje su većim dijelom, a na temelju dugotrajne prakse i ustaljenih navika, prešle u nesvijesno područje tjelesnih procesa, t. j. u područje automatizama. Poticaj, da bismo u govor uložili više energije, nego smo navikli, najvažniji je zadatak pedagoga govora, jer je govorna energija najvažnija komponenta umjetničkog govora.

Volja, želja, važnost, potreba, veselje, da se nešto saopći, potiče govornu energiju, temeljnu kategoriju umjetničkog govora.

U Akademiji za kazališnu umjetnost u Zagrebu govorne se vježbe vrše na prijevodu heksametra. Prijevod je heksametra mjestimice vrlo težak govorni tekst, jer je prevodilac — vezan ritmom stiha — bio često prinuđen poslužiti se neuobičajenim redom riječi, što otežava razumljivost. Kao ilustracija neka posluži stih:

Nato junacima kralj Agamemnon odgovori njemu:

(Homer, Ilijada, I. pjevanje, preveo i protumačio Tomo Maretić, pregledao i priredio Stjepan Ivšić, Zagreb, Izdala Matica Hrvatska 1948.)

Ili:

Tada se stanu svi očevidnog boginje gnjeva
Bojati, muško i žensko i službom revnije štovat
Matere blizanaca božanske veliku silu.

(Ovidije: Metamorfoze, VI. pjevanje, preveo T. Maretić, Zagreb, izdala »Matica Hrvatska« 1907.)

»U grafički fiksiranom govoru nastaje tupo i gluho izjednačenje sviju elemenata. Tek živi govor sa cijelom svojom fleksibilnom intonacionom skalom može unijeti u tu tvrdu ravnoću sve, pa i najistančanije smisaone razlike« (B. Gavella, pogovor zbirci pjesama *Novija hrvatska poezija* 1952.).

Upravo heksametar svojim neredovnim redom riječi iziskuje gibljivost naše intonacione skale, pa sve one zapretane glasovne mogućnosti, koje čovjek nije navikao vješto upotrebljavati, da izrazi nijanse misli, te da u duljem govornom nizu poveže smisaone cjeline, prinuđen je upotrebiti zbog jasnoće smisla toga stiha.

U pogledu respiracije heksametar daje određen zadatak i konkretnu mjeru, jer misaona cjelina izražena heksametrom zaprema jedan, dva, pa i tri stiha.

»Umjetnost epskog pjevača, točnije kazivača, isto je takav zanat, profesija kao poziv drvodjelje, iscjelivača bolesti, vrača — zanat, koji iziskuje specijalnog znanja, iskustva i, razumije se, talenta.« I dalje: »Poziv aeda izdvajao ga je od mase. S nijemom šutnjom sluša pjevača publika. On, poput čarobnjaka, opčarava je, prikiva njenu pažnju svojom umjetnošću za dugo vrijeme.« (*Historija grčke literature*, izdao »Institut svjetske literature imena Gorkog« Akademije nauke SSSR. Moskva 1946. — poglavlja preveo Vaso Bogdanov.)

I zaista, zainteresirati slušaoca grčke epopeje, privući njegovu pažnju, učiniti mu lako shvatljivim vrlo duge i komplicirano izražene periode, stavlja možda veće zahtjeve na psihofizičke sposobnosti govornika nego ma koji drugi umjetnički tekst. Govor heksametra ne traži emotivno izra-

žavanje, to je stil mirnog pripovijedanja, uravnotežena saopćavanja, bujan, bogat i zanimljiv metričkim raščlanjivanjem u govornom izrazu.

Po zakonu funkcionalnog jedinstva praktički je nemoguće rastaviti govor na pojedine faktore, kao što su disanje, glas, rezonancija, artikulacija. U fiziološko-akustičkom ostvarenju misli ti se faktori tijesno prepleću, javljaju se simultano i koordinirano, pa se zbog toga vježba govora na Akademiji za kazališnu umjetnost ne svodi na besmisleno, šablonsko slogovanje, ni na rad kod klavira u svrhu t. zv. »postave glasa«, nego se nastoji, da govorni aparat, vježbom na heksametru, posluži izražaju misli. Ta je metoda mnogo teža, ali znatno korisnija od ostalih.

Disanje, kojim se služimo u svagdanjem govoru, nije u većini slučajeva ni dovoljno produbljeno, ni disciplinirano. Budući da je disanje polu-automatizirana funkcija čovječjeg organizma, možemo je podvrći kontroli volje i na taj način produbiti i disciplinirati. Trajanje inspiracije i ekspiracije naučno je utvrđeno za vrijeme šutnje i izraženo ciframa kao 1 : 1, a za vrijeme govora kao 1 : 6. Kod treniranja je govornika omjer veći i iznosi 1 : 10 i 1 : 20, a u iznimnim slučajevima iznosi 1 : 50. Ovi nam brojevi dokazuju, da je uvjet pravilne ekspiracije mirno, odmjereno, izjednačeno i kontinuirano ispuštanje daha. Princip je udisanja: brzo, duboko, mirno i nečujno. O prednosti udisanja kroz nos utvrđeno je ovo: »Izmjerimo li zdravom čovjeku opseg grudnog koša pri maksimalnoj inspiraciji i pri maksimalnoj ekspiraciji, opazit ćemo, da je razlika torakalnih ekskurzija različna, prema tome diše li čovjek na nos ili na usta. Na pr. razlika između udisaja kroz nos iznosi 60 mm, a pri dihanju na usta samo 40 mm. Omjer tih dviju brojki zovemo nazotorakalnim indeksom. On označuje omjer torakalnih ekskurzija kod nazalnog i oralnog dihanja, pa bi u pređašnjem slučaju bio $60 : 40 = 1.5$, što znači, da je u tom slučaju nazotorakalni indeks veći od jedan« (A. Šercer, *Otolaringologija*, 1951.). Bez obzira na higijenske prednosti udisanja kroz nos, ona je, kako iz navedenog vidimo, dublja od udisanja kroz usta, pa u govoru ne prijeti opasnost, da zbog potrebe obnavljanja daha učinimo prekid, gdje mu po smislu nema mjesta. »Za vrlo dugačku govornu emisiju dostaje 1.000 cm^3 do 1.500 cm^3 ekspiratornog kapaciteta, ako vježbom steknemo sposobnost polagane ekspiracije« (J. Tarneaud, *La voix et la parole*, Maloine, 1950.). Odviše plitko udisanje, kao i gomilanje zraka, koči glasovnu emisiju. Pođemo li od pretpostavke, da se radi o normalno razvijenom grudnom košu i zdravim plućima, treba tražiti uzroke nepravilnog disanja kod govora u pogrešnim navikama, koje se uklanjaju govornom vježbom. Sve bi teorije o štednji daha bile uzaludne, a sve vježbe disanja bez govora beskorisne, kad ne bismo samim govorenjem uočili razloge nepotrebnog trošenja zračne struje.

Za nevjesta govornika svaki je početak govornog niza prva prilika da razaspe više daha, nego što je potrebno, tako da bez nepotrebnog obnavlja-

nja daha i neumjesnog prekida u govoru ne može izvršiti svoj govorni zadatak. Apstrahiramo li, kako takav »udaren početak«, zapravo ictus zbog navale zračne struje i prema tome pojačane glasovne snage, akustički djeluje neugodno, on pretjeranim isticanjem sama početka ni po čemu ne pridonosi iznošenju misli. Uvedemo li govorni niz »mekanim«, ali ne bezvučnim, nečujnim i nevješto artikuliranim početkom, prištedjeli smo zalihu daha, a da početak nismo suvišno istakli.

Posljedica neekonomičnog trošenja zračne struje kod govora jedan je od uzroka mutnog, bezvučnog, gotovo nečujnog i nerazumljivog svršetka perioda, koji bez obzira na svoju smisaonu važnost mora biti po jasnoći i razumljivosti govora izjednačen s početkom i sredinom.

Osim samog nedostatka ekspiracione struje uzrokom muklog završetka može biti popuštanje napetosti: popuštanje muskulature rezonantnog prostora, t. j. ždrijela i usne šupljine, koje se popuštanje očituje kao glasovno padanje u muklu govornu zonu. Istrošena govorna energija jedva dostaje, da bi posljednji govorni elementi perioda bili kako tako izgovoreni. Time kadenca svršetka (t. j. one govorne pojave, kojom označujemo, da je određen govorni period završen) gubi svoju određenost, te bi se to moglo nazvati svršetkom govornikove govorne snage, a ne zaključkom govornih elemenata, koji određuju izrečeni smisao. Inervacioni oblik tih pojava očituje se u opuštanju muskulature rezonantnog prostora i prema tome u nedostatku tonaliteta pri svršetku govorenja.

Rekli smo, da je govor fiziološko-akustičko ostvarenje misli. Svaki pokret čovječjeg tijela rad je mišića. S fiziološkog gledišta govor je rad mišića govornog organa. Ni kod koje druge funkcije organizma ne sudjeluje toliki broj mišića kao kod govora (12 grupa s više od 60 pojedinačnih mišića), pa je zbog toga razumljivo, koliko je to — uzevši samo s fiziološkog gledišta — zamršen fenomen.

Da bismo proizveli glas, najmanji sastavni dio govora, koji nastaje vibracijom glasnica, moramo izvesti niz kompliciranih konzekutivnih kretnji. Da bismo obavili ovaj niz mehaničkih radnji, potrebno je, da do perifernog mišićnog efektoru stignu živčani impulsi iz nadređenih centara živčanog sistema. Fiziološki pokreti, t. j. vibracija glasnica, izazivaju u ždrijelno-usnom rezonatoru titranje zraka, gdje — uslijed izmjeničnog zgušnjavanja i razređivanja zraka — nastaju zvučni valovi. Oni se šire, podražuju vanjski dio osjetila za sluh, slušnim se košćicama prenose u akustički centar mozga, gdje nastaje osjet zvuka.

Kod svakog glasa razlikujemo visinu, snagu i boju. Visina glasa ovisi o broju titraja glasnih žica u jednoj sekundi. Snaga je glasa zavisna o kapacitetu pluća. Boja glasa ovisi o podešavanju i gradi rezonantnog prostora, t. j. ždrijela i usne šupljine. Iz fizike je poznato, da visina tona dotičnog

rezonatora ovisi o veličini šupljeg prostora. Rezonancija kao fizikalna pojava postoji samo u ždrijelu i ustima, jer ti organi mogu mijenjati oblik i veličinu, napetost svoje muskulature i prema tome se uskladiti s visinom tona, koji je titrajem glasnica izveden u larinksu. »Čovječji larinks je doduše izvanredan *generator* glasova, ali u larinksu proizvedeni glasovi još se bitno mijenjaju u *rezonatoru*, koji imade velik utjecaj na kvalitetu glasa i na govor...« I dalje »Toraks i glava titraju doduše kod govora, kako se to može i rukom osjetiti (*fremitus*), ali to titranje nije rezonancija u smislu fizikalno-akustičkog fenomena, nego je to mehanička energija, koja se putem mišića prenosi na kosti« (A. Šerčer, *Otolaringologija*).

(Svršit će se.)

O AKCENATSKIM REFORMAMA

Ivan Brabec

Članak dra. Ljudevita Jonkea »Pravopisna komisija o akcentima«, štampan u 2. br. lanjskog Jezika, sigurno je obradovao golemu većinu onih, koji se zanimaju za akcenatska pitanja. Javnost je doznala, da je Komisija u rješavanju tih problema bila vrlo elastična. Zauzela je stanovište, da se na tom području ne moramo bezuvjetno držati Daničića. Koliko god cijevali zasluge toga značajnog lika na području nauke o našem jeziku, ipak od Daničića ne možemo učiniti ono, što sam nije htio biti. Da on sebe nije smatrao zakonodavcem, dokazuje njegova skromnost u iznošenju činjenica. U njegovim Srpskim akcentima, na pr., čitamo ovakve formulacije: ne znam ništa više kazati, ovaj akcent biće običniji, ne znam zacelo i sl.

Veliko značenje ima činjenica, što je Komisija dopustila priličan broj akcenatskih dubleta. U jeziku su dublete nevolja i trebalo bi nastojati, da ih bude manje, ali na području našeg akcenta one su neophodno potrebne, jer one postoje. A činjenice su tvrde od najljepših želja. Tko bi u sukobu između starog i novog, u sukobu između pokrajina bio sudac? Presudit će vrijeme, a zasada se nije moglo učiniti ništa pametnije nego dopustiti dublete. Naša javnost bit će zahvalna onima, koji su omogućili, da se ove teškoće riješe na način, koji vodi računa o promjenama u akcentu našeg jezika.

Širina u rješavanju ovog pitanja zadovoljit će najrazličitije potrebe. Gdje je potrebno arhaiziranje, gdje to traži ritam ili koji drugi razlog, poslužiti će starina. U predavanjima, govorima, razgovorima bit će nam dobro i novo. Najvažnije je to, što se ljudima, koji govore normalnim današnjim novoštokavskim akcentima, ne će predbacivati, da ne govore književno.

Međutim, rad Komisije bit će uzaludan, ako se javnost ne bude držala onoga, što je Komisija odredila kao pravilno. Ali mislim, da će u tom pogledu ipak biti teškoća u prenošenju akcenta na proklitiku. Dok je po prijedlogu Komisije dopušteno, da se akcent ne prenosi s trosložnih i višesložnih